

แนวทางการพัฒนาผลิตภัณฑ์สมุนไพร ของประเทศ (ตอนที่ 2)

Guideline of Thai Herbal Medicinal Development Part 2

เพ็ญธิดา ทิพย์โยธา*

Pentida Tipyaota

บทคัดย่อ

ประเทศไทยมีความหลากหลายทางชีวภาพ และมีพืชสมุนไพรจำนวนมาก แต่ในอุตสาหกรรมสมุนไพรของประเทศ กลับพบว่ายังมีปัญหาอยู่มาก การศึกษาวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อทราบถึงแนวคิดและความเห็นต่อการพัฒนาสมุนไพร และผลิตภัณฑ์สมุนไพรของประเทศ โดยการใช้การสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญในสมุนไพร และผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านวิทยาศาสตร์เคมีและเภสัช รวม 18 คน ผลการศึกษาพบว่าอุปสรรคที่สำคัญ ได้แก่ ปัจจัยในการเพาะปลูก กระบวนการผลิตให้ได้มาตรฐานสากล การทำ Clinical Trial ให้ได้รับการยอมรับ เป็นต้น ส่วนข้อดีที่เป็นจุดแข็งสำคัญ คือ ความยืดหยุ่นในการนำสมุนไพรมาใช้เป็นยาหรือเป็นอาหารเสริม ดังนั้นประเทศไทยควรมีการพัฒนาสมุนไพร และผลิตภัณฑ์สมุนไพรอย่างจริงจัง โดยจะต้องร่วมมือกันในทุกด้าน รวมทั้ง รัฐบาล ผู้ใช้ประโยชน์ (ผู้บริโภค) เกษตรกร ผู้ประกอบการ บุคคลทางการแพทย์ นักวิจัยและสื่อต่างๆ ซึ่งถ้าทุกฝ่ายร่วมมือกันอย่างจริงจังแล้ว อนาคตของการส่งเสริมและพัฒนาสมุนไพร และผลิตภัณฑ์สมุนไพรจึงจะเป็นที่ยอมรับทั้งในประเทศและต่างประเทศ

บทนำ

ประเทศไทยเป็นประเทศที่มีทรัพยากรธรรมชาติที่มีพืชสมุนไพรที่หลากหลายมากกว่าหมีนชนิด และใช้ในการผลิตยาแผนโบราณในสมัยก่อนถึง 1,500 ชนิด แต่ถูกนำมาใช้ ในการผลิตยาเพียง 400-500 ชนิดเท่านั้น ทั้งที่สมุนไพรเป็นสิ่งใกล้ตัวและใช้เป็นการรักษาโรคของประชาชนคนไทยมานาน แต่ในช่วงเวลาหนึ่ง ระบบการแพทย์และสาธารณสุขของรัฐได้หันไปใช้ยารักษาแผนปัจจุบัน ทำให้สมุนไพรขาดการพัฒนาอย่างต่อเนื่องเป็นเวลานาน แต่สารเคมีที่ใช้เป็นการรักษาโรคในระบบการแพทย์

* สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ

และสาธารณสุขแผนปัจจุบันที่สั่งซื้อจากต่างประเทศมีราคาสูงขึ้นเรื่อยๆ และอาจประสบปัญหาขาดแคลนในอนาคต นอกจากนั้นสมุนไพรยังใช้เป็นแหล่งวัตถุดิบของยาใหม่ที่ระบบการแพทย์แผนปัจจุบันต้องการ สมุนไพรจึงมีคุณค่าสมควรริบเร่งพัฒนาเพื่อนำมาใช้ประโยชน์ในทุกทางโดยเร็วที่สุด โดยต้องพัฒนาตั้งแต่การเพาะปลูกสมุนไพรให้มีมาตรฐานเหมาะสมสำหรับใช้เป็นยารักษาโรคโดยตรงหรือสำหรับใช้ในอุตสาหกรรมการสกัดเป็นวัตถุดิบในการผลิตยาใหม่ (มาลี บรรจบ และดร.ณ เพ็ชรพลาย. 2538) ดังนั้นรัฐจึงมีนโยบายเร่งรัดให้ประเทศชาติพึ่งตนเอง ในด้านสาธารณสุขมากขึ้น โดยมีโครงการฟื้นฟูพัฒนาการใช้สมุนไพรอย่างแพร่หลาย สำหรับอุตสาหกรรมสมุนไพรของประเทศ พบว่ายังประสบปัญหาอยู่มาก เช่น การสร้างมูลค่าเพิ่มราคา และความเชื่อถือของวัตถุดิบ นอกจากนี้ข้อมูลจากภาครัฐ เช่น ตัวเลขปริมาณและมูลค่าของการส่งออกสมุนไพร เป็นเพียงข้อมูลเอกสารไม่ได้แบ่งแยกกลุ่มสมุนไพร แต่จัดรวมไว้ในกลุ่มอาหาร เครื่องเทศ และจากศึกษาความเป็นไปได้ในการพัฒนาอุตสาหกรรมสมุนไพร เพื่อการส่งออกและการสร้างงาน สรุปได้ว่าควรมียุทธศาสตร์ 3 ด้าน ได้แก่ ด้านการปลูกสมุนไพร เพื่อสร้างงาน ด้านคุณภาพวัตถุดิบ และสารสกัดวัตถุดิบ และด้านประสิทธิภาพสมุนไพร และผลิตภัณฑ์สมุนไพรในการเลี้ยงสัตว์ (สุนิพนธ์ ภูมมางกูรและคณะ. 2542-2543)

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์สำรวจความคิดเห็นผู้เชี่ยวชาญด้านสมุนไพร และผู้ทรงคุณวุฒิในด้านวิทยาศาสตร์และเภสัชศาสตร์ เกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาผลิตภัณฑ์สมุนไพรของประเทศ ได้ทำการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญด้านสมุนไพรและผู้ทรงคุณวุฒิในด้านวิทยาศาสตร์เคมีและเภสัชศาสตร์ เช่น ผู้แทนกรมวิทยาศาสตร์การแพทย์ และสำนักงานคณะกรรมการอาหารและยาของกระทรวงสาธารณสุข มหาวิทยาลัยมหิดล มหาวิทยาลัยรามคำแหง มหาวิทยาลัยมหาสารคาม มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ สถาบันมะเร็ง ด้านการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร และกรมทรัพย์สินทางปัญญา

วิธีดำเนินการ

การดำเนินงานเป็นการวิจัยเชิงสัมภาษณ์ โดยได้สัมภาษณ์เจาะลึกผู้เชี่ยวชาญด้านสมุนไพรและผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านวิทยาศาสตร์เคมีและเภสัช รวม 18 คน เพื่อทราบถึงแนวคิดและความเห็นต่อการพัฒนาสมุนไพร และผลิตภัณฑ์สมุนไพรของประเทศ จากนั้นก็นำข้อมูลมาวิเคราะห์ และสรุปความเห็น ข้อดี ข้อเสีย และข้อเสนอแนะ

ผลการศึกษา

ผลการศึกษาพบว่า ผู้เชี่ยวชาญด้านสมุนไพรและผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านวิทยาศาสตร์เคมีและเภสัชให้ความเห็นสอดคล้องกันว่า ควรสนับสนุนการพัฒนาผลิตภัณฑ์สมุนไพรซึ่งสามารถสรุปภาพรวมการวิเคราะห์ในประเทศด้านข้อคิดเห็นทั้งข้อดีและข้อเสีย ตามตารางที่ 1 ข้อดีที่สำคัญ ได้แก่ การที่สมุนไพรสามารถนำมาใช้สกัดสารเคมีสำคัญ เพื่อใช้ในอุตสาหกรรมยา และยังสามารถนำมาใช้เป็น

อาหารเสริมได้ และส่วนใหญ่มีความปลอดภัย ได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐและประชาชน ส่วนข้อเสียที่สำคัญ ได้แก่ กระบวนการเพาะปลูกที่ขึ้นอยู่กับสภาพภูมิอากาศ ดิน และน้ำ กระบวนการผลิตให้ได้ตามมาตรฐานสากล (GMP) ปราศจากการปนเปื้อนของเชื้อจุลินทรีย์ ปริมาณของสารสำคัญในสมุนไพรที่ไม่สม่ำเสมอ ตลอดจนการทำ Clinical Trial ที่ใช้เวลาและค่าใช้จ่ายสูงมากก่อนจะได้รับการรับรองเพื่อใช้เป็นยาแผนปัจจุบัน

ตารางที่ 1 ภาพรวมการวิเคราะห์การสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญด้านสมุนไพร/วิทยาศาสตร์เคมีและเภสัช

ข้อดี	ข้อเสีย
<ol style="list-style-type: none"> 1. สมุนไพรเป็นจุดสำคัญของทั่วโลก ที่ใช้เป็นส่วนสำคัญในการผลิตยา รวมทั้งสมุนไพรที่สามารถพัฒนาเป็นทั้ง ยา เครื่องสำอาง และอาหาร จะทำให้ใช้ประโยชน์ได้กว้างขวางขึ้น 2. สมุนไพรนำมาผลิตเป็นอาหารเสริม หากเห็นว่ามีความปลอดภัยขั้นต้น 3. สมุนไพรเกรดต่ำสามารถทำเป็นเครื่องเทศได้ เพราะไม่ได้เน้นที่ปริมาณสารสำคัญ แต่เน้นที่สีมากกว่าช่วยให้สมุนไพรใช้ได้หลากหลายขึ้น 4. ถึงแม้สมุนไพรจะขึ้นทะเบียนเป็นยา แต่อาจเลียงมาเป็นอาหารเสริมได้ 5. สารเคมีที่ได้จากสมุนไพรหลายชนิด ที่มีความปลอดภัยทางพิษวิทยา สามารถนำไปทำยาใช้รักษาคนได้ 6. สมุนไพรแต่ละชนิด มีความหลากหลายโดยธรรมชาติ 7. เรายังรับประทานสมุนไพรเป็นอาหารป้องกันการเกิดโรค และปรับสมดุลของร่างกาย หรือ Protection before treatment โดยสมุนไพรจะกระตุ้นระบบภูมิคุ้มกันของร่างกาย และไม่ใช่ Direct Contact กับเชื้อโรค การใช้ประโยชน์ไม่เจ็บปวล์เหมือนยาแผนปัจจุบัน 8. บริษัทใหญ่ จะเป็นมาตรฐานของคุณภาพผลิตภัณฑ์ 	<ol style="list-style-type: none"> 1. บั๊จจัยในการเพาะปลูกสมุนไพรควบคุมยาก เพราะขึ้นกับสภาพดินและน้ำ 2. สมุนไพรที่มีคุณภาพไม่เท่าเทียมกัน พอนำมาเป็นผลิตภัณฑ์ก็ไม่ได้มาตรฐาน นอกจากนั้นสมุนไพรแต่ละชนิดยังให้คุณค่าของยาไม่เท่ากัน 3. การเก็บเกี่ยวสมุนไพร หากไม่ได้เวลาที่เหมาะสมอาจไม่ได้สาระสำคัญในสมุนไพรนั้น 4. มีผลิตภัณฑ์สมุนไพรจำนวนหนึ่งที่ยังขาดการทดสอบความเป็นพิษของสมุนไพร 5. ปัญหาเรื่องเชื้อจุลินทรีย์ในผลิตภัณฑ์สมุนไพรผิดมาตรฐานค่อนข้างสูงและส่งผลให้เกิดโรคต่อผู้ใช้ 6. ปัญหาของผู้ประกอบการเบื้องต้น ต้องผลิตแล้วไม่มีเชื้อจุลินทรีย์ที่ก่อให้เกิดโรคและควรทำให้อยู่ในมาตรฐานของ GMP ซึ่งมีค่าใช้จ่ายสูง 7. ปัญหาเกษตรกร ซึ่งผู้ผลิตสมุนไพรแล้วไม่รู้จะไปขายใคร ขาดด้านการตลาดรองรับผลิตภัณฑ์ 8. งบประมาณการทำวิจัยได้รับไม่เพียงพอ เช่นสมุนไพรต้านเอ็ดส์ 9. สมุนไพรบางชนิดอาจมีผลข้างเคียงดังตัวอย่างเช่น ยาลดความอ้วนชนิดหนึ่งของจีน ทาน

ตารางที่ 1 (ต่อ) ภาพรวมการวิเคราะห์การสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญด้านสมุนไพร/วิทยาศาสตร์เคมีและเภสัช

ข้อดี	ข้อเสีย
<p>9. โครงการคุณภาพของสถาบันวิจัยสมุนไพร จะรับตรวจสอบคุณภาพผลิตภัณฑ์หากตรวจตามมาตรฐาน ก็ได้รับประกาศนียบัตร และหากผู้ผลิตหรือผู้ประกอบการสมุนไพรต้องการตรวจผลทาง Lab ก็สามารถส่งมาให้สถาบันวิจัยสมุนไพรวิเคราะห์ให้ได้</p>	<p>แล้วหัวใจวาย กวาวเครือมีฮอร์โมนที่อาจกระตุ้นให้ Cell มะเร็งโตขึ้นได้</p> <p>10. ปัญหาของตัวผลิตภัณฑ์ ว่ามีองค์ความรู้ของยาแผนโบราณชัดเจน เหมือนกับยาแผนปัจจุบันหรือไม่ เพราะยาแผนปัจจุบันจะระบุส่วนผสมและขนาดตัวยาที่ใช้อย่างชัดเจน</p> <p>11. ปัญหาตำรับยาบางตำรับขาดองค์ความรู้ใหม่ และเรื่องความปลอดภัย</p> <p>12. ปัญหาของวัตถุดิบขาดมาตรฐานของตัวตำรับเอง</p> <p>13. ที่ผ่านมานักวิจัยยังไม่ได้ละลายพฤติกรรม จึงต้องการเป็นหัวหน้าโครงการวิจัย ทำให้มองภาพการบูรณาการสมุนไพรไม่ชัดเจน (ไม่แตกเป็นโครงการย่อย)</p> <p>14. จากงานวิจัย ในเรื่อง Trial ยังไม่บรรลุวัตถุประสงค์ ผู้ให้ทุนหรือสำนักงบประมาณควรให้ทุนต่อ</p> <p>15. งานวิจัยเกี่ยวกับสมุนไพรเป็นลักษณะ Bias และแก่งแย่งกัน จึงทำให้ผลที่ออกมานำไปใช้ประโยชน์จริง ๆ ไม่ได้</p> <p>16. ผู้ประกอบการขาดความรู้ในเรื่องการเตรียมเอกสาร และความรู้ในเรื่องเภสัชกรรมในการทำยา ในลักษณะเป็น Mass Production</p> <p>17. การพิสูจน์ว่าสารเคมีปลอดภัยใช้เป็นยาได้ ต้องใช้เวลาพอสมควร (บางครั้ง ใช้เวลาถึง 12-15 ปี)</p> <p>18. ความไม่กระจ่างของสื่อ เกิดอะไรนิดก็ลงข่าว และความไม่เข้าใจของสื่อมีบทบาทสำคัญ ก่อนทำข่าว สื่อควรศึกษาให้ดี เพราะบางเรื่องอาจส่งผลกระทบได้</p>

ข้อเสนอแนะ

1. งานวิจัยสมุนไพรควรทำอย่างรอบคอบและครบวงจรการพัฒนาผลิตภัณฑ์สมุนไพรสู่สากลได้ ต้องพัฒนาตั้งแต่รากหญ้า คือ วัตถุดิบ ผู้ประกอบการ โรงงาน และต้องผลักดันให้มี GMP คือให้มีมาตรฐานในเรื่องของการผลิตที่ดี เมื่อวิจัยได้แล้วก็ควรมียุทธศาสตร์ การถ่ายทอดไปสู่ผู้ประกอบการ ยุทธศาสตร์การตลาด ยุทธศาสตร์การปรับปรุงระเบียบแก้กฎหมาย ยุทธศาสตร์นำผลิตภัณฑ์สู่สากล
2. ยาที่ได้จากสมุนไพรเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งน่าจะทำการค้นคว้าวิจัย เพื่อนำประโยชน์มาทำยารักษาโรค การพัฒนาสมุนไพรทำโดยเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นมาต่อยอด เพื่อให้เกิดประโยชน์ ก็จะกลายเป็นทรัพย์สินทางปัญญาที่จะจดทะเบียนได้ ทำเงินได้ให้กับประเทศ แต่ต้องมองทิศทางของการพัฒนาด้วย ยาที่ผลิตจากสมุนไพรสามารถแข่งขันได้ในตลาดโลก ต้องเป็นยาที่เป็นแบบผ่านกระบวนการ Clinical trial ที่ได้รับการยอมรับโดย WHO ข้อมูลการวิจัยที่รัดกุมและชัดเจนจะทำให้การใช้สมุนไพรปลอดภัย และขายได้อย่างต่อเนื่อง
3. หากงานวิจัยพบว่าสมุนไพรชนิดใดที่น่าจะเป็นไปได้ทางด้าน Commercial รัฐบาลก็น่าจะเร่งสนับสนุนโดยเร็ว และควรส่งเสริมการพัฒนาผลิตภัณฑ์สมุนไพรในประเทศเป็นอย่างดี เพื่อนำรายได้เข้าประเทศและถ้าต้องการพัฒนาสมุนไพรให้อยู่ในระดับที่แข่งขันได้ก็ต้องสนใจมาตรฐานสากลโดยมีหลักฐานทางการวิจัย การตรวจวิเคราะห์ด้านต่างๆ และด้านสรรพคุณ ความปลอดภัย
4. ถ้าจะทำให้สมุนไพรเป็นผลิตภัณฑ์ที่เป็นประโยชน์ โดยต้องพึ่งหลักการทางวิทยาศาสตร์ สิ่งที่ได้จะนำไปสู่ผู้ประกอบการ และ อย.กำลังปรับ แก้ไขกฎระเบียบให้เหมาะสมตามกาลเวลา เพราะกฎหมายบางอย่างยังล้าหลัง
5. โรงพยาบาลของรัฐบาล ควรนำเรื่องสมุนไพรเข้าไปใช้เป็นตัวยารักษาโรคด้วยควรมีนโยบายของรัฐบาลกำหนดให้แพทยศาสตร์ เกษศาสตร์ และเกษตรศาสตร์นำเรื่องสมุนไพร เข้าไปเป็นวิชาหนึ่งในหลักสูตรด้วย เพื่อให้เห็นคุณค่าของสมุนไพร โดยรัฐบาลควรต้องเป็นผู้กำหนดในหลักสูตร และแพทย์ควรร่วมมือในแง่ของการทำวิจัยทาง Clinic ตลอดจนการส่งเสริมการพัฒนาผลิตภัณฑ์สมุนไพร ควรกำหนดเป็นนโยบายรัฐบาล การสร้างทฤษฎีแพทย์แผนไทยให้มีความเข้มแข็ง มีการใช้สมุนไพร และสร้างงานวิจัย
6. ความนิยมในสินค้าสมุนไพรยังอีกยาวไกล โดยการเลือกสินค้าสมุนไพร ต้องดูความต้องการใช้สมุนไพรเพื่ออะไร เช่น ใช้รักษาสุขภาพ การถนอมผิว ต้องเลือกใช้ในแต่ละการใช้งาน ควรมีการรณรงค์ให้เกิดค่านิยมในการใช้สมุนไพร
7. นักวิจัยทั้งด้าน เกษตรศาสตร์ เกษศาสตร์ และแพทยศาสตร์ควรรวมตัวกันสร้างงานวิจัยด้านสมุนไพรให้ครบวงจร โดยรัฐบาลควรสนับสนุนงบประมาณให้เพียงพอ โดยส่งเสริมผลิตภัณฑ์สมุนไพรให้กว้างขวาง ต้องอาศัยแพทย์ที่ให้ความร่วมมือในการแนะนำ หรือจ่ายยาสมุนไพร ควบคู่ไปพร้อมกับยาแผนปัจจุบัน

8. แหล่งเงินทุน เป็นธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์มีเงินปล่อยสินเชื่อ โดยเกษตรกรเพาะปลูกสมุนไพร แต่มีเกษตรกรจำนวนน้อยที่ขอกู้ เนื่องจากยังขาดการสำรวจข้อมูลการใช้สมุนไพร โดยมีข้อสังเกตว่า ยังไม่พบการสำรวจเกี่ยวกับ สถิติตัวเลข โรคภัยไข้เจ็บ เช่น หากมีคนเจ็บป่วยวันละแสนคน แล้วเรามีผลิตภัณฑ์สมุนไพรที่มีคุณภาพ สามารถรักษาโรคดังกล่าวแต่ละโรคได้ ก็รับรองว่าอนาคต ผลิตภัณฑ์สมุนไพรสามารถก้าวไกลได้

9. สร้างความนิยมในการบริโภคโดยใช้จิตวิทยามวลชนเข้ามาช่วยเมื่อประชาชนมีความมั่นใจในความปลอดภัย ของผลิตภัณฑ์สมุนไพรดีจริง มีประโยชน์ต่อร่างกายประชาชนก็จะใช้เอง ดังนั้นเราจึงควรส่งเสริมพัฒนาการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรให้กว้างขวาง

10. การส่งเสริมผลิตภัณฑ์สมุนไพรก้าวหน้านั้น ต้องประสานกันระหว่างผู้ประกอบการว่าจะประกอบการว่าจะผลิตรายใดอะไร และจะใช้พืชชนิดใดในการผลิต และควรส่งเสริมด้านการตลาดที่มีความเชื่อมโยงกับโรงพยาบาลต่างๆ ได้ใช้

11. สำนักงานคณะกรรมการอาหารและยา ควรปรับปรุงการทำงานเข้ากับความสะดวกและให้บริการให้ดีขึ้น เช่น ปรับปรุงคณะกรรมการยา ให้ทำงานได้รวดเร็วขึ้น และลดขั้นตอนการปฏิบัติงานเพื่อตอบสนองต่อผู้รับบริการ

กิตติกรรมประกาศ

ผลงานนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง “การพัฒนาผลิตภัณฑ์สมุนไพรเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจท้องถิ่น” ของผู้วิจัย และผลงานสำเร็จจุล่งด้วยดี ด้วยความกรุณาจากผู้มีพระคุณหลายท่าน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ศาสตราจารย์นายแพทย์วีระ กสานติกุล อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ที่ได้ให้คำแนะนำและตรวจแก้ไขข้อบกพร่องต่างๆ ด้วยความเอาใจใส่ตลอดมา ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงไว้ ณ โอกาสนี้ และขอกราบขอบพระคุณ คณะกรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ อีกสองท่านคือ คณบดีคณะเภสัชศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร และศาสตราจารย์ดร.จอมจิน จันทรสกุล ที่ได้กรุณาช่วยแนะแนวทางในการวิจัยในครั้งนี้ด้วย

เอกสารอ้างอิง

1. มาลี บรรจบ และดร.ณ เพ็ชรลาย. “ค่าน้ำ” ในแนวทางการผลิตวัตถุดิบสมุนไพร. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก. 2538
2. สุนิพนธ์ ภูมามงกุฏ และคณะ. “บทคัดย่อ” ในการศึกษาความเป็นไปได้ในการพัฒนาอุตสาหกรรมสมุนไพร เพื่อการส่งออกและสร้างงานระยะที่ 1: การพัฒนาคุณภาพสมุนไพร. 2542-2543 : ก-ข.